การจัดการแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : ห้องสมุด

Management of Lifelong Learning : Library

เสาวภา ประพันธ์วงศ์ [1]

บทคัดย่อ

แนะนำแนวทางการจัดการห้องสมุดซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยนโยบาย การวางแผนงาน งบประมาณ และบุคลากร กล่าวเน้นถึงคุณสมบัติของบุคลากรที่ช่วยส่งเสริมให้ห้องสมุดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

คำสำคัญ: การจัดการ ; แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ; ห้องสมุด

หัวเรื่อง: ห้องสมุด - - การบริหาร

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่2) พ.ศ. 2542 มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่น อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ รัฐจึงต้องดำเนินการให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนไทยให้ก้าวสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และทุกคนในสังคมมีโอกาสเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง ตามความต้องการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีการสร้างแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดและกระจายความรู้ทั้งในระบบและนอกระบบและระหว่างหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับต่างๆ ตลอดจนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการให้เกิดขึ้นเป็น " เครือข่ายการเรียนรู้" ที่เป็นกระบวนการทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งเป็นแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาโดยมีลักษณะสำคัญ คือ

1) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในทุกคน ทุกเพศและทุกวัย

2) อาศัยองค์ความรู้เดิม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา

3) มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยจัดการศึกษาชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548 : 23.)

ดังนั้น ห้องสมุดถือเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตประเภทหนึ่งที่รัฐควรส่งเสริมและพัฒนาเนื่องจาก ห้องสมุดเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่ความรู้ของมวลมนุษยชาติ

[1] บรรณารักษ์ งานจัดหาและบริการวารสาร มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง kamyui_4@hotmail.com

จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งมานานกว่า 1,000 ปี ตั้งแต่ยุคของห้องสมุดอเล็กซานเดรียในอียิปต์จนถึงยุคของหนังสือหลังจากการประดิษฐ์แท่นพิมพ์เครื่องแรกของโลกใน ค.ศ. 1440 อีกทั้งห้องสมุดยังเป็นแหล่งรวบรวมวัสดุสารสนเทศทุกประเภทเพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้บริการได้ศึกษาค้นคว้าวัสดุสารนิเทศตามความสนใจและตามความต้องการสามารถเข้ามาอ่านและค้นคว้าความรู้จากวัสดุสารสนเทศเหล่านั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในการพัฒนาสติปัญญา สมอง จิตใจ และบุคลิกภาพเพื่อนำไปสู่การพัฒนา ครอบครัว สังคมและประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคต

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตคืออะไร

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นแหล่งที่บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ความสามารถ และศักยภาพของบุคคล โดยสามารถจำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ได้ 2 ประเภทคือ

- **แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้** เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น
- **แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นเป็นหลัก** โดยอาจจะมีหรือไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ เช่น หอศิลป์ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ เป็นต้น

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีองค์ประกอบสำคัญที่ควรคำนึง ดังนี้

1) ตัวแหล่งการเรียนรู้ซึ่งจะเน้นไปที่สถานที่ที่จัดเป็นแหล่งการเรียนรู้

2) กิจกรรมที่จะให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม คนกับสื่อ กลุ่มกับกลุ่ม คนกับเหตุการณ์ และกลุ่มกับเหตุการณ์

3) นักการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นผู้จัดการให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้

4) การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมบรรยากาศของการเรียนรู้

โดยที่แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะมีความสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการต่างๆเป็นไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะไม่หยุดเพียงแค่การศึกษาภาคบังคับในโรงเรียนเท่านั้นทุกคนจึงต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดจากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งมีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อชุมชนดังนี้

1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่างๆได้ด้วยตนเองตลอดเวลาไม่จำกัดเพศและวัย

2) เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบ

3) เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์เนื้อหาความรู้จากแหล่งกำเนิด เช่น การศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือ ศาสนสถาน พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ สภาพ

พิพิธภัณฑ์วิทยาลัยอัสสัมชัญ

ชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่างๆ

4) เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติได้จริง เช่น การซ่อมเครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่างๆ การทำอาหาร ขนม หรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

5) เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ๆที่มีการคิดค้นขึ้นและได้เรียนรู้จากของจริง เช่น การศึกษาประดิษฐกรรมใหม่โดยดู จากวีดิทัศน์ ภาพยนตร์ นิทรรศการ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ โดยที่แหล่งความรู้ประเภทสื่อนี้จะมีความสำคัญในหลายด้าน เพราะเป็นแหล่งให้ข่าวสาร เปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องที่สำคัญ ช่วยยกระดับความมุ่งมั่นโดยการเสนอภาพในอุดมคติ เสนอผลสำเร็จและความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่างๆ และเป็นสิ่งช่วยเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมเพื่อให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่ เกิดมุมมองใหม่ขึ้น อีกทั้งเป็นสื่อการเรียนการสอนสมัยใหม่ที่ให้ความรู้ก่อให้เกิดทักษะ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เร็วขึ้น

สรุปได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง สถานที่ที่มีองค์ประกอบแห่งความรู้ในสาขาวิชาต่างๆที่มีประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและพัฒนาอาชีพของประชาชนทั่วๆไปสามารถนำมาถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ให้ผู้อื่นอย่างมีระบบ แหล่งความรู้มีอยู่มากมายและหลากหลายรูปแบบที่แตกต่างกันตั้งแต่สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศนวัสดุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อทดลอง สื่อสาธิต สื่อบุคคลและภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ ผู้ที่ศึกษาจะเกิดการเรียนรู้ที่จะนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งมีห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน หรือเป็นครูของชุมชนที่สามารถเรียนรู้ได้จากสื่อที่หลากหลายโดยผ่านการเรียนรู้ด้วยสื่อที่มีอยู่ในห้องสมุดทั้งภายในและภายนอก ตลอดจนถึงเครือข่ายการเรียนรู้ในห้องสมุดจะเกิดขึ้นจากการดู การฟัง การสัมผัส การทดลอง การค้นคว้า การสนทนา การสาธิต และการประกวด เป็นต้น

แนวทางการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อกระตุ้น ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยอาศัยความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและเอกชนในการผลักดันให้ห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ซึ่งมีแนวทางการจัดการได้หลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นได้รับเป็นสำคัญ

- **ตัวอย่างแนวทางการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต**

มีองค์ประกอบที่ต้องคำนึงถึง คือ

ลิขสิทธิ์ของผู้เขียน

1) นโยบายการบริหารจัดการห้องสมุด ควรเน้นนโยบายการบริหารจัดการแบบเชิงรุกซึ่งเป็นการดำเนินงานที่ห้องสมุดต้องตอบสนองต่อการเรียนรู้ของผู้ใช้บริการและชุมชนให้ได้มากที่สุด อีกทั้งสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของห้องสมุด เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องสมุดเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งสามารถจัดกิจกรรมได้หลายรูปแบบ ดังนี้

- กิจกรรมที่ส่งเสริมการอ่านทุกประเภท
- กิจกรรมบริการที่ประทับใจและให้ข่าวสารข้อมูล
- กิจกรรมหนังสือเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- กิจกรรมเครือข่ายหนังสือเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- กิจกรรมแนะแนวการศึกษา และอาชีพ
- กิจกรรมการพบปะผู้รู้ ผู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น

ทั้งนี้กิจกรรมการเรียนรู้ในห้องสมุดเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่แตกต่างกันไป คือ

- กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง
- กระบวนการเรียนรู้จากวิทยากร
- กระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการกลุ่ม
- กระบวนการเรียนรู้แบบเครือข่าย
- กระบวนการเรียนรู้แบบการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

2) การวางแผนของห้องสมุด ห้องสมุดควรมีการวางแผนการดำเนินงานทั้งแผนระยะสั้น ระยะยาวสำหรับการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

- ควรพิจารณาแผนการดำเนินงานตามนโยบายของห้องสมุด
- ควรจัดทำแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
- ควรศึกษาความต้องการชุมชน
- ควรมีการเตรียมแผนการดำเนินงานล่วงหน้า
- ควรมีการประสานงานกับภาครัฐภาคเอกชน และชุมชนในท้องถิ่น
- ควรมีคณะกรรมการจัดทำแผนการดำเนินงานสำหรับจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- ควรดำเนินงานให้เป็นไปตามกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ตามแผนการดำเนินงานในการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3) งบประมาณ งบประมาณในการจัดห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตควรมาจากการสนับสนุนของภาครัฐเป็นหลัก และการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การระหว่างประเทศและประชาชน

4) บุคลากร บุคลากรของห้องสมุดควรมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้เพื่อเป็น

ประโยชน์สำหรับการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ

- **มีจิตใจรักงานบริการชุมชน** เป็นผู้ปฏิบัติงานบริการชุมชนด้วยความสมัครใจ มีความชอบและถนัดในงานบริการชุมชน ซึ่งจะเป็นผลให้ผู้ปฏิบัติเอาใจใส่ต่องาน ทำงานแล้วมีความสุขและผลการทำงานนั้นมีประสิทธิภาพ

- **มีความรู้ในงานที่จะบริการชุมชน** เพราะงานบริการชุมชนต้องอาศัยความถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นผู้ที่ทำงานบริการชุมชนจำเป็นต้องมีความรู้และเข้าใจในงานที่ปฏิบัติอย่างแท้จริง มิฉะนั้นจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดและเกิดผลเสียหายแก่ห้องสมุดได้

- **มีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติตน** เพราะจะต้องติดต่อสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนหลากหลายประเภท การวางตนของผู้ปฏิบัติงานจึงเป็นสิ่งสำคัญ จะต้องมีความระมัดระวังทั้งทางด้านกายและวาจา การแต่งกาย การแสดงกิริยามารยาท การพูด การสื่อสารที่ใช้ถ้อยคำและไม่ใช้ถ้อยคำเพื่อให้เกิดความพึงพอใจต่อผู้ใช้บริการทั้งภายในและภายนอกให้ได้มากที่สุด

- **มีความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่** ผู้ปฏิบัติงานที่ขาดความรับผิดชอบย่อมทำงานไม่สำเร็จเพราะความรับผิดชอบเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้งานบรรลุผล ผู้ปฏิบัติงานจึงต้องมีความรับผิดชอบเพื่อให้มีข้อผูกพันซึ่งจะทำให้เกิดความเอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่มากยิ่งขึ้น

- **มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์** ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้ที่อยู่กับหัวหน้างานได้พบเห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นประสบการณ์ตรง จึงควรมีความคิดใหม่ๆในการปฏิบัติงานไม่ควรยึดติดอยู่กับการให้บริการชุมชนที่เคยทำมาอย่างไรก็ทำไปอย่างนั้น เป็นการสานต่องานที่ไม่ดี ไม่เกิดการพัฒนา ดังนั้นจึงควรเป็นผู้ปฏิบัติงานที่มีลักษณะเฉพาะในการคิดเปลี่ยนแปลงใหม่ให้ดีกว่าเดิมและสร้างสรรค์จินตนาการจากประสบการณ์นำมาใช้ในการสร้างสรรค์งานได้เป็นอย่างดี

- **มีความช่างสังเกต** ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีคุณลักษณะเฉพาะตัวเป็นคนช่างสังเกต เพราะถ้ามีความช่างสังเกตก็จะรับรู้ว่าบริการชุมชนอย่างไรจึงเป็นที่พอใจของผู้ใช้บริการ ซึ่งจะพยายามนำมาคิดสร้างสรรค์ให้เกิดการบริการชุมชนที่ดียิ่งขึ้นและตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้มากที่สุด

สรุป

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นแหล่งที่บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ความสามารถ และศักยภาพของบุคคล ซึ่งสามารถหาความรู้ได้จากแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและศูนย์กีฬาและนันทนาการ รวมทั้งห้องสมุด ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ของมวลมนุษยชาติ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ที่ควรค่าต่อการจัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสนับสนุนให้ห้องสมุดเป็นแหล่งที่บุคคลในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้และในที่สุดชุมชนนั้นก็จะพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือสังคมฐานความรู้ที่มีการแสวงหาความรู้อย่างยั่งยืนตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

นวลจันทร์ ดิษวงค์. (2545). **คู่มือปฏิรูปกิจกรรมการเรียนรู้ห้องสมุดประชาชน.** ประจวบคีรีขันธ์ : ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน.

วีระวรรณ วรรณโท. (2545). **การจัดกิจกรรมห้องสมุดโรงเรียน.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). **รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑ์.** กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น